

Een stelsel van elementaire
levensvoorwaarden

LEVENS

ANTHONY MARRA

EEN
STELSEL
VAN
ELEMENTAIRE
VOORWAARDEN

VERTAALD DOOR HIEN MONTIJN

EEN ROMAN

Voor mijn ouders en mijn zuster

Aan deze dood werd ik herinnerd
door de vertrapte distel midden in het geploegde veld.

Leo Tolstoj, *Hadji Murád*

DE
EERSTE
DAG
EN
DE
TWEEDE
DAG

I

1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004

Op de ochtend nadat mannen van het federale leger haar huis hadden platgebrand en haar vader meegenomen, ontwaakte Havaa uit een droom over zeeanemonen. Achmed, die geen oog had dichtgedaan, ijsbeerde voor de deur van de slaapkamer terwijl het meisje zich aankleedde. Aan de andere kant van het raam zag hij de hemel lichter worden; nooit eerder had de opgaande zon hem het gevoel gegeven laat te zijn. Toen ze uit de slaapkamer kwam, er ouder uitziend dan haar acht jaar, nam hij haar koffer in zijn ene hand en haar hand in zijn andere, en ze volgde hem door de voordeur naar buiten. Hij was met het meisje tot halverwege de straat gelopen, voordat hij zijn ogen omhoogrichtte naar wat haar huis was geweest. 'Havaa, we moeten gaan', zei hij, maar geen van beiden verroerde zich.

De sneeuw rondom hun laarzen werd week terwijl ze naar de brede vlek van ingezakte as aan de overkant van de straat staarden. Een paar oranje sintels sisten nog in bergjes grijze sneeuw, maar voor de rest was alles verkoold. Nog geen zeven jaar eerder had Achmed Dokka geholpen met de constructie van een aanbouw, zodat het meisje haar eigen kamer zou hebben. Hij had de plannen getekend en het hardhout tot planken gezaagd en daar een kamer van gemaakt en toen Dokka beloofde hem met de uitbreiding van zijn huis te helpen als hij ooit een kind zou krijgen, had Achmed zijn vriend bedankt en was naar huis gelopen, terwijl de brok in zijn keel oploste tot een snik op het moment dat hij de deur achter zich dichttrok. Door het sjouwen met het hout over de veertig meter vanuit het bos hadden zijn handen vol blaren gezeten, waren zijn oksels drijfnaat geweest, maar alles wat hem maanden

had gekost om te ontwerpen, weken om te sjouwen en dagen om te bouwen was de vorige avond in een paar uur in vlammen opgegaan, alles behalve de spijkers en klinknagels, alles behalve de scharnieren en bouten, alles de lucht in. En meegenomen waren ook de kleine schatten die Dokka's huis tot het zijne hadden gemaakt. Het met de hand gesneden schaakspel dat op een ronde bijzettafel stond; als de hurkende witte koning werd verschoven, wiebelde hij heen en weer als een man die net nuchter genoeg is om te staan en Dokka had zijne majesteit Boris Jeltsin genoemd. Er was een porseleinen vaas gedecoreerd met Perzische arabesken en daarnaast stond de radiocassette recorder waarvan de antenne zo lang was dat hij, als hij boven op een telefoonboek werd gezet, langs het plafond schraapte, maar weer te kort om iets anders dan ruis te ontvangen. Er was de vijfentachtig jaar oude koran, waarvan de purperen kaft dicht beschreven was in een kalligrafisch handschrift en die Dokka's vader in Mekka had gekocht. Die dingen waren er en de vlammen verslonden die dingen en omdat vuur geen onderscheid maakt tussen het woord van God en het woord van het Sovjet Bevolkingsregister, keerden zowel koran als telefoonboek in een en dezelfde rokerige ademtocht terug naar Zijn mond.

De vingers van het meisje klemden zich om zijn pols. Het liefst zou hij haar over zijn schouder gooien en naar het noorden rennen waar het dorp werd opgeslokt door het bos, maar staande voor het zwartgeblakerde hout kon hij niet eens de kracht opbrengen om een woord van troost over zijn lippen te krijgen, om de hand van het meisje in de zijne te nemen, om zijn voeten te zetten in de richting die hij wilde dat ze gingen.

'Dat is mijn huis.' Haar stem verbrak de stilte en hij hoorde het zoals hij het enige geluid in een lege gang zou horen.

'Zo moet je het niet zien,' zei hij.

'Hoe niet?'

'Alsof het nog steeds jouw huis is.'

Hij wikkelde de feloranje sjaal om haar hals en keek fronsend naar de roetige vingerafdruk op haar wang. Hij had de vorige nacht wakker gelegen in bed toen de federalen kwamen. Eerst het rumoer van een dieselmotor, een laag gebrom dat hij meer was gaan vrezan dan geweervuur, toen Russische stemmen. Hij was naar de

woonkamer gelopen en had het verduisteringsgordijn zo ver als hij durfde opzijgetrokken. Door de glazen driehoek spleten koplampen het duister. Vier gedrongen, weldoorvoede soldaten sprongen uit de vrachtwagen. Eén dronk uit een wodkaflles en elke keer dat hij uitgleed, vervloekte hij de sneeuw. De grootvader van deze soldaat had hem, op de ochtend dat hij zich in Vladivostok als dienstplichtig soldaat meldde, verteld dat hij in Stalingrad zijn leven alleen te danken had aan de verdovende genade van wodka. De soldaat, wiens wangen vol putjes zaten vanwege de jarenlange toepassing van tandpasta op zijn jeugdacne, vond Tsjetsjenië een ergere oorlog dan Stalingrad en laafde zich overeenkomstig aan wodka. Vanuit zijn woonkamer wilde Achmed roepen, roffelen, een signaal zenden. Maar aan de overkant van de straat waren ze al bij Dokka's deur en hij keek niet eens naar de telefoon die nu al tien jaar geen kiestoon meer had. Ze klopten eenmaal op de deur, tweemaal, traptten hem toen in. Achmed zag door de deuropening het licht van een lantaarn over de muren bewegen. Zo verstreken de twee langste minuten van Achmeds leven, tot de soldaten weer in de deuropening verschenen met Dokka. Zijn gedempte kreten deden de *duct tape* over zijn mond rimpelen. Ze trokken een zwarte kap over zijn hoofd. Waar was Havaa? Zweet vormde zich op Achmeds voorhoofd. Zijn handen voelden onmogelijk zwaar aan. Toen de soldaten Dokka bij zijn schouders en riem vastgrepen, hem achter in de vrachtwagen smeten en de deur dichtsloegen, werd de opluchting die Achmed voelde opkomen snel verdrongen door zelfhaat, omdat hij leefde, veilig in zijn woonkamer terwijl in de vrachtwagen aan de overkant, op nog geen twintig meter afstand, Dokka ten dode was opgeschreven. Boven de bumper van de vrachtwagen stond in witte verf o2 geschreven, hetgeen betekende dat hij behoorde aan het ministerie van Binnenlandse Zaken, hetgeen betekende dat er geen arrestatierapport zou zijn, hetgeen betekende dat Dokka nooit officieel was opgepakt, hetgeen betekende dat hij nooit zou terugkomen. 'Waar is het meisje?' vroegen de soldaten aan elkaar. 'Ze is er niet.' 'Heeft ze zich mischien onder de vloerplanken verstopt?' 'Nee.' 'Regel de zaak voor het geval dat.' De dronken soldaat trok de dop van de jerrycan met benzine en liep wankelend Dokka's huis binnen; toen hij terug-

kwam op de drempel, gooide hij een lucifer achter zich en sloot de deur. Vlammen klauwden hun weg omhoog in de gordijnen aan de voorkant. De glazen panelen vormden plassen op de vensterbank. Waar was Havaa? Toen de vrachtwagen eindelijk wegreed, had het vuur zich verspreid tot de muren en het dak. Achmed wachtte tot de achterlichten gekrompen waren tot de grootte van kersen voordat hij de straat overstak. Hij rende in een wijde boog om de vlammen heen en liep het bos achter het huis in. Zijn laarzen kraakten het koude onderhout en in het licht van het vuur had hij de ringen van boomstronken kunnen tellen. Achter het huis, versholen tussen de bomen, lichtte het gezicht van het meisje op. Onder haar ogen vormden vegen bleke huid strepen in de as op haar wangen. 'Havaa', zei hij. Ze zat op een koffer en reageerde niet op haar naam. Hij hield haar als een bundel losse takken in zijn armen, droeg haar naar zijn huis en veegde met een natte doek de as van haar voorhoofd. Hij stopte haar in bed naast zijn invalide vrouw en wist niet wat hem vervolgens te doen stond. Hij had naar buiten kunnen gaan en sneeuwballen gooien naar het brandende huis, of in bed gaan liggen zodat het kind de warmte van twee volwassen lichamen zou voelen of zijn abluties verrichten en zich ter aarde werpen, maar hij had de isha uren eerder verricht en als vijf dagelijkse gebeden Dokka's huis niet hadden kunnen sparen, zou een zesde de vlammen niet doven. In plaats daarvan ging hij naar het raam van de woonkamer, trok het verduisteringsgordijn open en keek hoe het huis dat hij had helpen bouwen in het licht verdween. En nu, in de ochtend, zag hij, terwijl hij de oranje sjaal strakker om haar hals trok, op de wang van het meisje een vingerafdruk en omdat het misschien die van Dokka was, liet hij hem zitten.

'Waar gaan we heen?' vroeg ze. Ze stond in de bevroren groef van de bandensporen van de vorige avond. De sneeuw strekte zich aan beide kanten uit. Achmed was hier niet op voorbereid. Hij had geen idee waarom de federalen Dokka wilden, en nog minder waarom ze het meisje wilden. Ze kwam niet hoger dan zijn buik en woog niet meer dan een mand brandhout, maar in Achmeds ogen was ze een reusachtig en overweldigend wezen en het was zijn lot niet aan haar verwachtingen te kunnen voldoen.

‘We gaan naar het ziekenhuis in de stad’, zei hij op een naar hij hoopte assertieve toon.

‘Waarom?’

‘Omdat het ziekenhuis veilig is. Daar gaan de mensen naartoe als ze hulp nodig hebben. En ik ken daar iemand, ook een dokter’, zei hij, al was haar naam het enige wat hij van haar wist. ‘Zij zal helpen.’

‘Hoe?’

‘Ik ga vragen of jij bij haar kunt blijven.’ Wat zei hij nou? Zoals de meeste van zijn plannen leek dit plan in gedachten zo goed, maar eenmaal vrijgegeven aan de lucht stortte het neer als een vogel die niet kon vliegen. Het meisje trok een bedenkelijk gezicht.

‘Hij komt niet terug, hè?’ vroeg ze. Ze keek strak naar de blauwe leren koffer die tussen hen in op straat stond. Acht maanden eerder had haar vader haar gezegd haar koffer te pakken en in de kast te laten, waar hij tot de vorige avond had gestaan toen hij hem in haar handen drukte en haar de achterdeur uit duwde op het moment dat de federalen de voordeur intrapten.

‘Ik denk het niet.’

‘Maar u weet het niet zeker?’ Het was geen beschuldiging maar hij vatte het wel als zodanig op. Was hij zo’n incompetente arts dat ze aarzelde hem te vertrouwen, zelfs als haar vaders leven niet zeker was? ‘We moeten het zekere voor het onzekere nemen’, zei hij. ‘En het is veiliger om aan te nemen dat hij niet terugkomt.’

‘Maar als hij wel terugkomt?’

Het in zo’n eenvoudige vraag besloten verlangen was meer dan hij onder ogen kon zien. Stel dat ze ging huilen. Het leek plotse-ling een beangstigende mogelijkheid. Hoe moest hij haar dan stoppen? Hij moest haar kalm zien te houden, zelf kalm blijven; paniek, wist hij, sprong sneller tussen twee mensen over dan welke ziekte ook. Hij friemelde aan haar sjaal. Op de een of andere manier was hij na de brand nog even oranje als op de dag dat hij uit het verfbad was gekomen. ‘Wat vind je hiervan: als hij terugkomt, vertel ik hem waar jij bent. Is dat een goed idee?’

‘Een goed idee is mijn vader.’

‘Ja’, zei Achmed en hij was opgelucht dat ze het hier samen over eens waren.

Ze sjokten over de Eldár Bosweg, de hoofdstraat van het dorp, en hun voetafdrukken begonnen waar de bandensporen eindigden. Aan weerskanten zag hij huizen met achternamen in plaats van nummers. Een gezicht verscheen en verdween in een niet met planken dichtgetimmerd raam.

‘Trek je hoofddoek strakker’, instrueerde hij. Afgezien van zijn jaren aan de universiteit, had hij zijn hele leven in Eldár doorgebracht en hij had niet langer vertrouwen in het traditionele clansysteem van *tejps*, dat een eeuw van tsaristisch bewind had overleefd, vervolgens een eeuw Sovjetbewind, alleen om uiteen te vallen in een nationale onafhankelijkheidsoorlog. In 1999 weer opgeleefd na een wapenstilstand die te wetteloos was om vrede genoemd te worden, had de oorlog de dorpstejp verbrokkeld in kleinere eenheden van loyaliteit totdat alles, op de loyaliteit van een ouder jegens een kind na, zo dun werd dat het ophield te bestaan. De houtkap, de enige stabiele industrie van het dorp, hield spoedig nadat de eerste bommen vielen op en om zonder levensvatbare vooruitzichten toch te overleven smokkelden degenen die het land niet konden verlaten wapens voor de rebellen of informatie voor de federalen.

Onder het lopen sloeg hij zijn arm om Havaas schouder. Het was altijd een sterk en stoïcijns meisje geweest, maar deze berusting, deze gelatenheid was anders. Ze sjokte door, waarbij ze bij elke voetstap sneeuw opschopte en in een poging haar op te beuren fluisterde Achmed een mop over een blinde imam en een dove prostituee, een mop die niet bepaald geschikt was voor een achtjarige, maar de enige die Achmed zich kon herinneren. Ze glimlachte niet, maar luisterde wel. Ze ritste haar dikke jack dicht over een trui die in Manchester, Engeland, de schouders van vijf broers warm had gehouden voordat de zesde, een zesjarige nijvere filantroop, hem op school afgaf aan de kledinginzameling van het Rode Kruis zodat zijn moeder wel een nieuwe voor hem moest kopen.

Aan het einde van het dorp, waar het bos dichter naar de weg kwam, passeerden ze een één meter hoog, aan een boomstam gespijkerd portret. Twee jaar tevoren, na de verdwijning van eenenveertig dorpelingen op een enkele dag, had Achmed hun eenenveertig portretten op eenenveertig triplex platen getekend, die

waterafstotend gemaakt en ze door het hele dorp heen opgehangen. Dit was het portret van een mooie, zelfgenoegzame vrouw van wie hij de tweede dochter ter wereld had geholpen. Ondanks het feit dat hij haar jarenlang had achtervolgd, had ze hem nooit voor de bevalling betaald. Na haar ontvoering had hij besloten haar portret te tekenen met uit haar linkerneusgat een enkele krullende haar. Hij had een lange neus naar de geest van de ijdele vrouw getrokken en er vervolgens vrede mee gesloten. Ze zag eruit als een onthoofde reuzin die vanaf de stam starde. Spoedig zou ze niet meer zijn dan twee ogen, een neus en een mond die tussen de bomen vervaagden.

Om hen heen verhief het bos zich; hoge skeletachtige berken met grijze schorsvellen die van de stammen neerhingen. Ze liepen aan de zijkant van de weg, waar het bevroren onderhout over het grind heen groeide. Hier, buiten bereik van de sporen van rupsbanden, nam de kans om op een landmijn te stappen af. Maar hij keek nog steeds uit naar oneffenheden in de rijp. Hij liep een paar meter voor het meisje uit, voor het geval dat. Hij herinnerde zich een andere grap, ditmaal over een smoorverliefde commissaris, maar hij besloot hem niet te vertellen. Toen ze langzamer begon te lopen, nam hij haar vijf minuten het bos in naar een omgevallen boomstam die niet zichtbaar was vanaf de weg. Zodra ze zaten, vroeg ze om haar blauwe koffer. Die gaf hij haar en zij opende hem en inventariseerde zwijgend de inhoud.

‘Wat zit erin?’ vroeg hij.

‘Mijn souvenirs’, zei ze, maar hij wist niet wat ze bedoelde. Hij pakte een homp droog roggebrood uit een witte zakdoek, brak hem in twee ongelijke stukken en gaf haar het grootste. Ze at snel. Honger was een gevoel dat al zo lang in zijn buik zat genesteld dat het aanvoelde als een ontstoken orgaan. Hij nam zijn tijd, maakte met zijn tong van brood een klein ovaal dat hij als een snoepje tegen zijn wang liet rusten. Als het brood niet zijn maag vulde, dan tenminste wel zijn mond. Het meisje had haar stuk voor de helft op, voordat hij een tweede hap nam.

‘Je moet niet zo snel eten’, zei hij. ‘Een maag heeft geen smaakpapillen.’

Ze wachtte om over de opmerking na te denken en nam toen weer een hap. ‘En een tong heeft geen honger’, mompelde ze tussen twee kauwbewegingen door. Met haar tot kom gevormde hand ving ze de kruimels op die ze teruggooide in haar mond.

‘Vroeger vond ik roggebrood vies’, zei hij. Als kind wilde hij alleen maar roggebrood eten als er een lepel honing op was smeerd. In de loop van een jaar ontwende zijn moeder hem hiervan door dikkere plakken te snijden totdat zijn ontbijt bestond uit een kleine, treurige honingoase in een woestijn van roggebrood.

‘Mag ik dan uw brood?’

‘Ik zei vroeger’, zei hij en in gedachten zag hij een boordevolle pot met honing, die op het aanrecht stond zonder een broodplank in zicht.

Ze liet zich op haar knieën zakken en bekeek de onderkant van de stam. ‘Kan Oela wel alleen blijven?’ vroeg ze.

Het was niet goed als zijn vrouw alleen was, of met hem of met wie dan ook. Hij geloofde dat ze, in vaktaal, leed aan een combinatie van lupus en voortijdige dementie, maar het kwam erop neer dat haar zenuwen zo in de war waren, dat haar ellebogen pijn deden als ze praatte en haar linkervoet meer benul had dan haar hersenen. Voordat hij die ochtend vertrok, had hij tegen Oela gezegd dat hij de hele dag weg zou zijn. Terwijl ze uit haar lege versuften ogen keek, had hij het gevoel een van haar vele visioenen te zijn en hij hield haar hand vast en beschreef uit zijn hoofd het vredige grasland van een Zacharov-olieverfschilderij, de kruidentuin en het huisje totdat ze weer in slaap viel. Zou ze, wanneer ze die ochtend weer wakker werd, hem nog steeds naast haar op het bed zien zitten? Misschien was een gedeelte van hem nog steeds daar, zittend op het bed; misschien was hij iets dat zij had bedacht.

‘Ze is volwassen’, zei hij ten slotte luchtig. ‘Je hoeft je geen zorgen te maken over volwassenen.’

Achter de stam antwoordde Havaa niet.

Hij had altijd geprobeerd Havaa als een kind te behandelen en zij was daar altijd in meegegaan als waren kindertijd en onschuld fantasiewezens die lang geleden waren gestorven en alleen in spelletjes weer tot leven kwamen. Ze had een schoolgebouw niet vaker

van binnen gezien dan de paar keren dat ze kinderbureautjes gingen stelen voor brandhout, maar soms had hij het idee dat ze alleen gescheiden door jaren en ervaring in wezen dezelfde wijsheid deelden. Natuurlijk was dat niet zo, maar hij moest wel geloven dat ze langer dan haar leeftijd had geleefd, dat ze aankon wat geen enkele achtjarige aan zou kunnen. Ze liet zich van de boomstam zakken zonder hem aan te kijken.

‘Wat is dat?’ vroeg hij. Ze tilde voorzichtig een gele vorm uit haar handpalm.

‘Een bevroren kever’, zei ze en ze stopte hem in haar zak.

‘Voor het geval je straks honger krijgt?’ vroeg hij.

Voor de eerste maal die dag glimlachte ze.

Ze liepen aan de kant van de weg en dankzij het feit dat het meisje er de pas in zette, haalden ze de verloren tijd van hun opthoud in. Met diepe ademhalingen probeerde hij uit de lucht draden van dieseldamp of brandende rubber te ontrafelen. Het daglicht zorgde voor een zekere veiligheid. Ze zouden niet voor wilde honden worden aangezien.

Ze hoorden de soldaten nog voordat de checkpoint in zicht was. Achmed stak zijn hand omhoog. De wind vulde de ruimte tussen zijn vingers. Eens bedoeld voor houttransport verbond de Eldár Bosweg het dorp met de stad Voltsjansk. De open ruimten tussen de boomstammen vormden de enige afslagen tussen het dorp en de stad en in de afgelopen maanden hadden de federalen hun aanwezigheid teruggebracht tot een enkele checkpoint. Die lag nog anderhalve kilometer verder, aan het einde van een scherpe bocht.

‘We gaan weer het bos in.’

‘Om te eten?’

‘Om te lopen. We moeten stil zijn.’

Het meisje knikte en legde haar vinger tegen haar lippen. Het hele bos was bevroren. Kromme takken staken door de sneeuw en ze haalden hun schenen aan alle kanten open terwijl ze met een wijde boog om de checkpoint liepen. Tussen de bomen door gezien was de checkpoint niet meer dan een slap neerhangend militair zeildoek dat aan de stam van een populier was gespijkerd in een mislukte poging het een schijn van wettigheid te verlenen.

Ernaast stond een handvol soldaten. Het was onmogelijk de grond vol bevroren bladeren geluidloos over te steken, maar de soldaten, acht man die onderling meer venerische ziekten dan Tsjetsjeense woorden konden uitwisselen, leken niet waakzamer dan dolle bokken en na tweehonderdvijftig meter voorbij de checkpoint keerden ze weer terug naar de weg. De zon scheen eigeel tussen de witte wolken. Bijna twaalf uur. De bomen die ze passeerden herhaalden zich eindeloos. Geen enkele boom onderscheidde zich van de volgende, maar elke boom was in een klein opzicht een individu: het aantal takken, de omtrek van de stam, de perimeter van de op de grond gevallen bladeren. Niet meer dan ondergeschikte bijzonderheden, maar het waren ondergeschikte bijzonderheden die twee ogen, een neus en een mond tot een gezicht transformeerden.

De bomen kwamen uit op een breed veld dat door de weg doormidden werd gedeeld.

‘Laten we doorstappen’, zei hij en de voetstappen van het meisje versnelden zich achter hem. Ze waren bijna halverwege toen ze tegen het afgerukte achterlijf van een wolf opliepen. Verderop in het veld kleurde bloed de sneeuw roodbruin. In de kou was niets vergaan. Het hoofd en de voorpoten lagen uitgespreid op de grond, verbonden met de rug van de wolf door drie meter brijige ingewanden. Wat over was van het gezicht was bevroren met de uitdrukking waarmee het was doodgegaan. De tong hing als een lintje uit zijn bek.

‘Het was een onvoorzichtig beest’, zei Achmed. Hij probeerde de andere kant uit te kijken, maar overal lag wolf. ‘Hij keek niet uit naar landmijnen.’

‘Wij zijn voorzichtiger.’

‘Ja, wij blijven op de weg. Wij gaan het veld niet in.’

Ze stond vlak bij hem. Haar schouder drukte tegen zijn zij. Ze was nog nooit zo ver van huis geweest.

‘Het is niet altijd zo geweest’, zei hij. ‘Voordat jij werd geboren, waren er wolven en vogels en kevers en geiten en beren en schapen en herten.’

De dikke sneeuw strekte zich een honderdtal meters uit naar het bos. Een paar dode takken staken door de bruine ijslaag, waar

de wolf tot aan de lente zou liggen. Hun zware adem gaf vorm aan de lucht. Geen profeet had dit einde voorspeld. Geen trompetgeschal noch het slaan van serafsvleugels hadden juist dit veld aangekondigd, met juist dit meisje dat juist zijn hand vasthield.

‘Hier liepen ze’, zei hij, naar het veld kijkend.

‘Waar hebben de federalen ze heen gebracht?’

‘We moeten doorlopen.’

Witte motjes vlogen rondom een dode gloeilamp.

Een stevige hand op haar schouder haalde haar uit de droom. Sonja lag op een ziekenhuisbed van de trauma-afdeling, nog steeds in haar doktersjas. Voordat ze naar de hand die haar had gewekt keek, voordat ze opstond uit de afdruk die haar lichaam in het zachte schuimrubbermatras had gemaakt, reikte ze naar haar zak, eerder uit instinct dan uit behoefte, en schudde het amberkleurige flesje met pillen alsof de inhoud haar in haar dromen was gevolgd en ook gewekt moest worden. De amfetaminen ratelden als antwoord. Ze ging rechtop zitten, bij bewustzijn en knipperde de mottenvleugels weg.

‘Er is iemand die je wil spreken’, zei zuster Deshi achter haar, en ze begon de lakens af te halen nog voordat Sonja was opgestaan.

‘Spreken waarover?’ vroeg ze. Ze bukte om haar voeten aan te raken en was opgelucht ze nog steeds daar te vinden.

‘Nu denkt ze dat ik haar secretaresse ben’, zei de oude verpleegster hoofdschuddend. ‘Straks knijpt ze me in mijn achterste zoals die oncoloog die vier secretaresses in een jaar versleet. Wat een schandelijk beroep. Ik heb nog nooit een oncoloog meegemaakt die geen ouwe snoeperd was.’

‘Deshi, wie wil me spreken?’

De oude verpleegster keek verschrikt op. ‘Een man uit Eldár.’

‘Over Natasha?’

Deshi perste haar lippen op elkaar. Ze had *nee* of *niet deze keer* of *bet is tijd om bet op te geven* kunnen zeggen, maar in plaats daarvan schudde ze haar hoofd.

De man leunde tegen de muur van de gang. Een één maat te kleine marineblauwe *pes* met een kwastje van kralen stond achter op zijn hoofd. Zijn jas hing over zijn schouders alsof hij nog over

een hanger hing. Naast hem stond een meisje, dat de inhoud van een blauwe koffer bekeek.

‘Sonja Andreyevna Rabina?’ vroeg hij. Ze aarzelde. Ze had haar volledige naam al acht jaar niet hardop gehoord of uitgesproken.

‘Ik ben Achmed.’ Een korte zwarte baard bedekte zijn wangen. Aangezien scheerzeep voor velen een onbetaalbare luxe was, kon ze niet zeggen of de man een wahabitische opstandeling was of gewoon arm.

‘Bent u een baarddrager?’ vroeg ze.

Hij voelde verlegen aan zijn bakkebaarden. ‘Nee, nee. Helemaal niet. Ik heb me alleen de laatste tijd niet geschoren.’

‘Wat wilt u?’

Hij knikte naar het meisje. Dat droeg een oranje sjaal, een veel te grote roze jas en een trui met Manchester United erop, waarschijnlijk, stelde Sonja zich voor, uit het overschot van Manchester-kleding waarmee kledinginzamelingen werden overspoeld nadat Beckham aan Real Madrid was verkocht. Ze had de bleke, wasachtige huid van een onrijpe peer. Toen Sonja dichterbij kwam, had het meisje de deksel van de koffer omhooggetild en haar hand erin laten glijden; ze hield een voorwerp voor Sonja verborgen.

‘Ze heeft een plek nodig waar ze kan blijven’, zei Achmed.

‘En ik heb een vliegtuigticket nodig naar de Zwarte Zee.’

‘Ze kan nergens heen.’

‘En ik heb al jaren niet meer in de zon gelegen.’

‘Alstublieft’, zei hij.

‘Dit is een ziekenhuis, geen weeshuis.’

‘Er zijn geen weeshuizen.’

Uit gewoonte draaide ze zich naar het raam, maar ze zag niets door de met duct tape afgeplakte ruiten. Het enige licht kwam van de tl-lampen boven haar hoofd, het blauwe licht waardoor ze er allemaal uitzagen of ze aan hypothermie leden. Was dat een mot die om de lichtbak vloog? Nee, ze haalde zich alleen maar weer van alles in haar hoofd.

‘Haar vader is gisteravond door de veiligheidsdienst meegenomen. Hoogstwaarschijnlijk naar de Stortplaats.’

‘Het spijt me dat te horen.’

‘Het was een goede man. Voor de oorlog was hij boomspecialist in het Eldár Bos. Hij had geen vingers. Hij was een heel goede schaker.’

‘Hij ís een heel goede schaker’, zei het meisje bits en ze keek Achmed boos aan. Grammatica was de enige plek waar het meisje haar vader in leven kon houden en na Achmeds opmerking te hebben bijgesteld, leunde ze weer tegen de muur en zei, met kleine, besliste ademstootjes ís ís ís. Haar vader was het gezicht van haar ochtend en avond, hij was alles, vulde zo volledig Havaas wereld, dat ze hem niet beter kon beschrijven dan ze de lucht kon beschrijven.

Achmed beschreef de boomspecialist met korte verklarende herinneringen en Sonja liet hem langer begaan dan ze anders zou doen, omdat ook zij had geprobeerd door opsomming weer leven terug te brengen, had geprobeerd het ding te herscheppen door zijn vorm in de as te tekenen en had gehoopt dat door lijstjes op te stellen van Natasha’s lievelingseten en liedjes en ergerlijke gewoonten, haar zuster vanzelf onder druk van de details weer tevoorschijn zou komen.

‘Het spijt me’, zei ze weer.

‘De soldaten zochten niet alleen Dokka’, zei hij zachtjes, met een blik op het meisje. ‘Wat moeten ze met haar beginnen?’ vroeg ze.

‘Wat beginnen ze met iedereen?’ Zijn koppige eigengereidheid kwam haar bekend voor; ze had het gezien op de gezichten van zo veel echtgenoten en broers en vaders en zonen, en ze was blij het hier te kunnen zien, op het gezicht van een onbekende zonder zich aangesproken te voelen. ‘Laat haar alstublieft blijven.’

‘Onmogelijk.’ Het was de juiste beslissing, een die van verantwoordelijkheid getuigde. De zorg voor de stervenden groeide haar al boven het hoofd. Men kon niet van haar verwachten dat ze ook nog eens voor de levenden ging zorgen.

De man keek naar zijn schoenen met een teleurgestelde frons die om een onverklaarbare reden de herinnering aan *b) elektrofiële aromatische substitutie* naar boven bracht, het antwoord op de enige vraag van haar universitaire examen organische chemie die ze fout had. ‘Hoeveel dokters werken hier?’ vroeg hij, in een kennelijke poging het over een andere boeg te gooien.

‘Eén.’

‘Om het hele ziekenhuis te runnen?’

Ze haalde haar schouders op. Wat verwachtte hij dan? Degenen die hoger in rang waren, spaargeld hadden en zo slim waren geweest te vluchten hadden dat gedaan. ‘Deshi runt het. Ik werk hier alleen maar.’

‘Ik was huisarts. Geen chirurg of specialist, maar ik heb mijn diploma.’ Hij bracht zijn hand naar zijn baard. Er viel een kruimel uit. ‘Het meisje blijft hier bij u en ik werk hier tot we onderdak voor haar hebben gevonden.’

‘Niemand zal haar nemen.’

‘Dan blijf ik hier werken. Ik was bij de eerste tien procent van mijn jaar toen ik afstudeerde.’

Ze ergerde zich nu al aan de gewoonte van de man om van een verzoek een bevel te maken. Ze was acht jaar eerder uit Engeland teruggekomen met haar volledige naam en kreeg nog steeds het ontzag dat haar zo had verbaasd bij haar aankomst in Londen waar ze medicijnen ging studeren. Het deed er niet toe dat ze zowel een vrouw was als een etnische Russin. Tijdens de oorlog kreeg ze als de enige chirurg in Voltsjansk ontzag, bewondering en liefde zoals ze dat nooit in vreedstijd zou krijgen. En deze plattelandsarts, deze man die zo mager was dat ze zijn ruggengraat zou kunnen voelen als ze hem een stomp in zijn buik gaf, verwachtte dat ze zou toegeven? Nog meer dan aan de toon van zijn stem nam ze aanstoot aan zijn juiste inschatting. Ze was de laatste van een staf van vijfhonderd man en de zware zorg slokte haar volledig op. Ze leefde op amfetaminen en zoete gecondenseerde melk, had regelmatig hallucinaties, had moeite mee te leven met haar patiënten en had genoeg gevallen van secundaire traumatische stress gezien om zichzelf als een daarvan te herkennen. Aan het einde van de gang zag ze, door de gedeeltelijk openstaande deur naar de wachtkamer, de zoom van een zwarte jurk, het grijs van eens witte tennisschoenen en een groene hoofddoek die, in plaats van het lange zwarte haar, de gebroken arm van een jonge vrouw bijeenhield, die bestond uit vogelbotten en kalkgebrek en die geloofde dat dit al haar tweeëntwintigste botbreuk was, terwijl het pas haar eenentwintigste was.

‘Bij de eerste tien procent?’ vroeg Sonja niet zonder een behoorlijke dosis scepsis.

Achmed knikte ijverig. ‘Het zesennegentigste percentiel, om precies te zijn.’

‘Zegt u me dan eens wat u zou doen met een niet-responsieve patiënt?’

‘Nou, even nadenken’, stamelde Achmed. ‘Eerst zou ik hem een vragenlijst laten invullen om een idee van zijn medische geschiedenis te krijgen samen met afwijkingen en ziekten die zich mogelijk in zijn familie voordoen.’

‘Dus u zou een bewusteloze, niet-responsieve patiënt een vragenlijst laten invullen?’

‘O, nee. Ach nee, natuurlijk niet’, zei hij aarzelend. ‘Ik zou de vragenlijst aan de vrouw van de patiënt geven.’

Sonja sloot haar ogen en hoopte dat als ze ze weer opendeed, deze idiote arts met zijn protegee verdwenen zou zijn. Helaas. ‘Wilt u weten wat ik zou doen?’ vroeg ze. ‘Ik zou de luchtwegen controleren, dan de ademhaling, dan de pols en daarna de nek stabiliseren. In negen van de tien gevallen zou ik alles doen om bloedverlies te voorkomen. Ik zou de kleren van de patiënt losknippen om zijn hele lichaam te onderzoeken op verwondingen.’

‘Nou, ja’, zei Achmed. ‘Dat zou ik allemaal doen terwijl de vrouw van de patiënt de vragenlijst invult.’

‘Laten we iets proberen dat dichterbij uw niveau is. Wat is dit?’ vroeg ze, haar duim opstekend.

‘Volgens mij is dat een duim.’

‘Nee’, zei ze. ‘Het is de eerste vinger bestaande uit het middenhandsbeentje, de proximale falanx en de distale falanx.’

‘Dat is een andere manier om het te zeggen.’

‘En dit?’ vroeg ze, naar haar linkeroog wijzend. ‘Wat kunt u hiervan zeggen behalve dat het mijn oog is en bruin en gebruikt wordt om te kijken?’

Hij fronste, niet zeker wat eraan toe te voegen. ‘Verwijde pupillen’, zei hij ten slotte.

‘En namen ze de moeite om de top tien procent te onderwijzen waar verwijde pupillen een symptoom van zijn?’

‘Hoofdverwondingen, drugsgebruik, of seksuele opwindings.’

‘Of waarschijnlijker omdat de gang slecht is verlicht.’ Ze tikte tegen een klein litteken op haar slaap. Niemand wist waar het vandaan kwam. ‘En dit?’

Hij glimlachte. ‘Ik heb geen idee wat daarin omgaat.’

Ze beet op haar lip en knikte. ‘Goed’, zei ze. ‘We hebben in elk geval iemand nodig om de vuile lakens te wassen. Zij kan blijven als u werkt.’ Het meisje stond achter Achmed. In haar hand rustte een gele kever in een plasje smeltend ijs. Sonja had al spijt dat ze had ingestemd. ‘Hoe heet je?’ vroeg ze in het Tsjetsjeens.

‘Havaa’, zei Achmed. Hij duwde het kind zachtjes in haar richting. Het meisje leunde tegen zijn handpalm, bang om zich buiten het bereik daarvan te begeven.

Een jaar eerder, toen Natasha voor de tweede en laatste maal verdwenen was, had Sonja de één of twee overnachtingen op de trauma-afdeling verlengd tot wekenlange. Toen er vijf weken voorbij waren gegaan sinds ze voor het laatst de sleutel in het dubbele slot had laten glijden, had ze het idee om ooit nog terug te gaan opgegeven. De twaalf blokken naar haar flat hadden evengoed de Sahara kunnen zijn. Daar op haar te wachten was een stilte die in verschrikking alles wat ze ooit op de operatietafel had gehoord overtrof. Jaren eerder had ze geposeerd met haar hand tegen de Big Ben in de verte, zodat ze op de foto die haar verloofde nam de klokkentoren omhoog leek te houden. Hij nam hem op de achtste dag van hun zeventien dagen durende verloving. De foto hing boven het bureau in de slaapkamer, maar ze liet zich zelfs niet verleiden om naar huis te gaan teneinde die foto in veiligheid te brengen. Het maakte ook niet zoveel verschil dat ze op de trauma-afdeling woonde. Ze bracht toch al zeventien van haar achttien wakende uren door op de afdeling. Ze ging intiemer om met de lichamen die ze opende, herstelde en weer dichtmaakte dan de echtgenotes of ouders en die intimiteit werkte bijna even creatief als Gods eerste gesproken woord.

Dus toen ze aanbood het meisje bij haar te laten, bedoelde ze hier in het ziekenhuis, maar dat wist het meisje al toen ze Sonja naar haar kamer volgde.

‘Hier slapen we, oké?’ zei ze, terwijl ze de koffer van het meisje naast de stapel matrassen zette. Het meisje hield nog steeds de kever vast. ‘Heb je iets in je hand?’ vroeg Sonja aarzelend.

‘Een dode kever’, zei het meisje.

Sonja zuchtte, in elk geval opgelucht dat ze zich dat niet verbeelde. ‘Waarom?’

‘Omdat ik hem in het bos vond en heb meegenomen.’

‘Nogmaals, waarom?’

‘Omdat hij begraven moet worden met zijn kop naar Mekka.’

Ze sloot haar ogen. Dit kon ze er ook nog niet eens bij hebben. Als kind had ze al een hekel aan andere kinderen; en dat had ze nog steeds. ‘Ik ben zo terug’, zei ze en ze liep weer de gang op.

Omkleden kon Achmed tenminste wel snel. In de tijd dat ze het meisje naar haar kamer had gebracht, had hij een witte doktersjas aangetrokken. Ze trof hem aan terwijl hij in de spiegel op de gang stond te turen.

‘Dit is een ziekenhuis, geen balzaal’, zei ze.

‘Ik heb nooit eerder een doktersjas aangehad.’ Hij keerde zich van haar af, maar de spiegel hield zijn blos vast.

‘Hoe hebt u coschappen kunnen lopen zonder een witte jas te dragen?’

Hij sloot zijn ogen en zijn blos werd dieper. ‘Mijn professoren hadden niet veel vertrouwen in me. Ik heb eigenlijk nooit, wat je noemt coschappen gelopen.’

‘Dat is nou niet precies wat ik hoopte te horen nu ik u net heb aangenomen.’

‘Ik vind het een eer om hier te werken.’ De mouwen lieten duidelijk zijn bleke biceps zien. ‘Ik heb altijd gedacht dat zo’n jas ruimer zat.’

‘Dit is een jas voor vrouwen.’

‘Zijn er geen jassen voor mannen?’

‘Er werken hier geen mannen.’

‘Dus ik draag vrouwenkleren.’

‘U zult ook een hidjab moeten dragen.’ Zijn gezicht verbleekte. ‘Ik maak maar een grapje’, ging ze verder. ‘Een hoofddoek is voldoende.’

Hij knikte, niet overtuigd. Het was duidelijk dat ze een clown in dienst had genomen, maar een clown die kon wassen, bedden opmaken en met familieleden omgaan was beter dan helemaal geen clown. ‘Bent u hier ooit geweest?’ vroeg ze, niet van zins hem meer dan een korte rondleiding door het ziekenhuis te geven.

‘Ja.’

‘Wanneer?’

‘Ik ben hier geboren.’

Ze nam hem mee door de uitgestorven afdelingen: cardiologie, interne geneeskunde, endocrinologie. Een laag stof en as legde hun pad vast. ‘Waar is alles gebleven?’ vroeg hij. De kamers waren leeg. Matrassen, lakens, injectienaalden, wegwerpschorten, chirurgisch verband, wondfolie, thermometers en I.V.-zakken waren naar beneden verhuisd. Alles wat over was, zat aan de grond vastgeschroefd en in de muren ingebouwd en de rest bestond uit voorwerpen die geen praktisch nut hadden: familieportretten, onderscheidingen en ingelijste diploma’s van universiteiten in Siberië, Moskou en Kiev.

‘We hebben alles naar de trauma- en kraamafdeling gebracht,’ zei ze. ‘Dat zijn de enige afdelingen die we open kunnen houden.’

‘Trauma- en kraamafdeling.’

‘Grappig, hè? Het is neuken of doodgaan.’

‘Nee, niet grappig.’ Hij streefde zijn baard waarbij hij zijn vingers er tot aan het eerste kootje in begroef. Op moeilijke of besluiteloze momenten grepen zijn vingers altijd naar zijn baard, woelden dan door het dikke donkere haar maar vonden zelden wijsheid. ‘Ze komen en ze gaan en hier gebeurt het.’

Ze beklommen een trappenhuis dat baadde in blauwe noodverlichting. Op de vierde verdieping voerde ze hem naar de westkant van het gebouw. Zonder waarschuwing opende ze de deur van de opslagkamer. Er ging iets van leedvermaak door haar heen toen hij, bang om te vallen, een stap achteruit deed. ‘Wat is hier gebeurd?’ vroeg hij. De vloer eindigde een meter voorbij de deuropening. Geen muren of ramen, alleen een stadsgezicht geschilderd over de winterhemel.

‘Een paar jaar geleden hadden we onderdak verleend aan rebellen. De federalen bliezen als repliek de muur weg.’

‘Waren er gewonden?’

‘Maali. De zus van Deshi.’

‘Slechts één persoon?’

‘Dat is het voordeel van onderbezetting.’

Op dagen dat aan beide zijden het vuren werd gestaakt, kwam ze naar deze deuropening en probeerde, uitkijkend over de stad, de gebouwen aan hun ruïnes te herkennen. De ruïne die glinsterde met ontelbare stukjes zonlicht, was een glazen kantoorgebouw geweest waarin 918 zielen hadden gezwoegd. Onder die minaret was een mollige imam de vromen voorgegaan in gebed. Dat was een school, een bibliotheek, het clubhuis van de Jonge Pioniers, een gevangenis, een supermarkt. Dat was waar haar moeder haar had gewaarschuwd nooit mannen te vertrouwen die beweren een intelligente vrouw te zoeken; waar haar vader haar had leren fiet-sen door het motorgeraas na te doen van een voortdenderende stadsbus die haar vast en zeker zou overrijden als ze niet hard ge-noeg fietste; waar ze haar eerste algebravergelijking had opgelost voor een onderwijzer van de lagere school, een man die zich troostte met Sonja’s successen als hij zichzelf beklagde dat hij niet zoals zijn broer het winstgevendere beroep van cipier had geko-zen; waar ze om hulp had geroepen bij het zien hoe een man een andere spietste op het grasveld van de universiteit, alleen om er-achter te komen dat het studenten waren die een stuk van Aeschylus repeteerden. Het was net een stad opgebouwd uit schoenen-dozen die door een boos kind in de grond waren gestampt. Ze kon de hele middag bezig zijn met de stad te herbouwen, opnieuw te bevolken totdat verbeelding de geloofwaardigere realiteit werd.

‘Vroeger kon je hiervandaan de rivier niet zien’, zei ze. ‘Nu is het ziekenhuis het hoogste gebouw in de stad.’

Er waren hoge gebouwen geweest en plannen om nog hogere te bouwen. Nadat de USSR uiteen was gevallen beloofden de olie-reserves voorspoed voor Tsjetsjenië in de toekomstige kapitalistische eeuw. Jeltsin had de republieken gezegd net zoveel soevereiniteit te grijpen als ze konden verzwelgen, en na tweeduizend jaar vreemde overheersing zag het er naar uit dat de republiek eindelijk onafhankelijk zou worden. Haar grootouders waren in 1946 naar Voltsjansk verhuisd toen Stalin de lijst van beroepen die gezuiverd

moesten worden had uitgebreid met vrachtwagenchauffeurs en naaisters, maar ze voelde zich een even opgewekte patriot als haar Tsjetsjeense klasgenoten die hun stambomen konden terugvoeren tot aan de eikels. Dat gevoel van laaiend optimisme kwam duidelijk uit in de tekeningen die gevraagd werden van architecten in Riyad, Melbourne en Minsk. Gemeenteambtenaren hadden een expositie gemaakt van de ontwerpen, die ze afficheerden op aanplakborden en in de bazaar als strooibiljetten uitdeelden. Het was voor haar allemaal nieuw geweest. De tekeningen hadden het idee gegeven dat het toppunt van vormgeving niet langer bestond uit het proppen van de grootst mogelijke hoeveelheid gewapend beton in de lelijkst mogelijke rechthoek. Eenmaal had ze een biljet tegen de lucht gehouden en toen de rode zon door het papier scheen, waren de torens deel van de horizon geworden.

‘Zochten ze het meisje echt?’ vroeg ze, terwijl ze weer naar Achmed keek. Niet dat het haar verbaasde, maar ze vroeg het toch. Verdwijningen troffen even willekeurig als bliksems. Alleen degenen die werkelijk schuldig waren aan het aanzetten tot de opstand — een oneindig klein aantal van de mensen die ontvoerd werden — hadden het geluk hun lot te begrijpen.

‘Onbegrijpelijk’, zei Achmed. Sonja wist niet of hij op het vloerloze vertrek doelde, de verpletterde stad erachter of het meisje. In de verte flitste een zwakke stroom lichtspoor kogels omhoog en verdween in de wolken.

‘Het wordt kennelijk betaaldag’, zei Achmed.

Ze knikte. De federalen werden alleen betaald als ze een bepaald percentage munitie hadden gebruikt. Als de soldaten het blindelings in de lucht schieten beu waren, begroeven ze hun overtollige kogels om ze een paar uur later weer op te graven en de beloning op te eisen die werd uitgelooft voor het ontdekken van de bergplaats van rebellenwapens. ‘We gaan’, zei Sonja.

Ze passeerden de oorspronkelijke kraamafdeling, die niet meer werd gebruikt sinds Maali’s dood, en liepen de trap af naar de nieuwe kraamafdeling. Deshi legde haar breinaalden neer en bekeek Achmed wantrouwend toen ze door het vertrek op hen af liep. Na twaalf liefdesgeschiedenissen in de loop van haar drieën-

zeventig jaar, waarvan elke geschiedenis met een grootser gebaar begon en eindigde met een nog spectaculairdere hartenpijn, had Deshi geleerd mannen van elke maat en leeftijd te wantrouwen, van pasgeborenen tot overgrootvaders, in de wetenschap dat ze allemaal in staat waren het hart van een fatsoenlijke vrouw te breken. ‘Komt hij bij ons?’ vroeg ze.

‘Tijdelijk’, zei Sonja.

‘En het meisje?’

‘Tijdelijk.’

‘U bent de verpleegster’, zei Achmed zonder omhaal. ‘We hebben elkaar eerder ontmoet.’

‘Hij spreekt voor zijn beurt zonder dat hem iets is gevraagd’, merkte Deshi op.

‘Ik wilde alleen maar kennismaken.’

‘Hij blijft praten zonder dat iets tegen hem wordt gezegd. En wat een lelijke neus heeft hij.’

‘Ik sta hier, hoor’, zei Achmed fronsend.

‘Hij zegt dat hij hier staat. Alsof we blind en gek zijn.’

‘Wat doe ik fout?’ vroeg hij aan Sonja. ‘Ik sta hier alleen maar.’

‘Hij lijkt te geloven dat zijn aanwezigheid op de een of andere manier iets verandert aan zijn lelijke neus, maar het zien van die neus hier vlak voor me levert onweerlegbaar bewijs.’

‘Wat moet ik dan zeggen?’ Hij keek wanhopig naar Sonja. Die glimlachte en wendde zicht tot Deshi.

‘Zie je hoe hij naar me kijkt?’ vroeg Deshi; haar stem trilde van verontwaardiging. ‘Hij probeert me te verleiden.’

‘Dat doe ik helemaal niet. Ik sta hier gewoon.’

‘Ontkennen is het eerste wat een verrader invalt.’

‘Dat is een citaat van Stalin.’

‘Zie je wel. Hij is een geilbaard en een stalinist.’

‘Doe toch niet zo belachelijk.’

‘Dan is hij een oncoloog.’

‘Maar weinig takken van de medische wetenschap zijn belangrijker dan oncologie.’

Deshi leek verbijsterd. ‘Zie je wel!’ riep ze uit. ‘Een geilbaard, een stalinist én een oncoloog. Het is te veel. Dat kan niet waar zijn.’

‘Met alle respect, maar ik ben negenendertig en u bent oud genoeg om mijn moeder te zijn. Ik wil niks anders dan een beroepsmatige relatie met u.’

‘Niks willen? Eerst kijkt hij verlekkerd, en dan beledigt hij. Steekt de gek met een oude vrouw als ik. Schaamt hij zich niet?’

‘Het spijt me, oké? Het spijt me. Ik probeer alleen maar aardig tegen u te zijn.’

Deshi’s lippen vertrokken misprijzend. ‘Alleen een slapjanus biedt een vrouw zijn excuses aan.’

Zijn ogen traanden toen Sonja de woordenwisseling onderbrak. Hij keek geschokter dan toen ze de deur naar de opslagkamer op de vierde etage had geopend en terwijl ze lachte kon ze niet nalaten zich schuldig te voelen dat ze Deshi zonder waarschuwing op de man had losgelaten. ‘Nou is het wel genoeg’, zei ze. ‘Achmed, dit is Deshi. Deshi, Achmed. Aan het werk.’

‘Aangenaam’, zei Deshi en keerde terug naar het bureau naast de couveuse.

‘Wat mankeert haar?’ vroeg Achmed, toen de verpleegster veilig buiten gehoorsafstand was.

‘En nu denkt hij dat Deshi wat mankeert’, zei Sonja. Zijn gezicht vertrok van verbijstering. Geruststellend zei ze dat ze maar een grapje maakte. ‘Ze is ooit verliefd geweest op een oncoloog. Het werkte niet.’

In het eerste bed lag een vrouw met donker, vettig haar en een kind dat aan haar linkerborst zoog. Ze trok het beddenlaken over het hoofd van het kind toen ze hen naderbij zag komen.

‘Het is in orde’, zei Sonja. ‘Hij is ook dokter.’

‘Maar hij is een man’, wierp de vrouw tegen.

‘Dit ziekenhuis is een gekkenhuis’, zei Achmed, toen hij zich omdraaide. De vrouw keek kwaad terug; de conclusie dat haar drie dagen oude zoon gestoord was kon haar niet bekoren en vervolgens schoof ze het laken omlaag over haar borst waarbij het verkreukte gezichtje dat aan haar tepel vastzat tevoorschijn kwam.

‘De baby heeft honger’, zei Sonja.

‘Daar went hij wel aan’, zei de vrouw en ze sloot haar ogen.

De moeder in het volgende bed sliep op haar zij met haar gezicht half weggedrukt in het kussen. Naast haar bed stond een

couveuse op een metalen wagentje. Het kind erin, onder gewicht en oververhit, was meer een geplet vogeltje dan een mens.

‘Ondervoeding in utero?’ vroeg Achmed.

‘Geen voeding in utero. Sinds het begin van de oorlog hebben we maar een paar moeders gehad die gezond genoeg waren om van gezonde kinderen te bevallen.’

‘En ik neem aan dat hun vaders geen burgers zijn?’

‘Het is niet ons beleid dat soort vragen te stellen.’ Ze liep naar de deur. Op de gang bleef ze staan bij een donker peertje. ‘Ziet u daar motjes?’

‘Hè?’

‘Niets’, zei ze. Over vijf weken zou ze een motje in de kantine zien fladderen en ze zou niet geloven dat het een echt motje was tot ze zijn verkreukelde vleugeltjes in haar hand hield. ‘De traumafdeling is aan het eind van de gang.’

2

1994 1995 **1996** 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004

Enkele dagen na het voorstel tot het vredesakkoord van Chasavjoert maakte Sonja het uit met haar Schotse verloofde, nam ontslag als coassistent aan het universiteitsziekenhuis en zat in aansluitende vluchten van Londen naar Warschau naar Moskou naar Vladikavkaz. De snorder had de achterbank van de taxi eruit gehaald om meer bagageruimte te hebben en haar enige koffer gleed mee met de bochten in de weg en bonkte onophoudelijk tegen de achterkant van haar stoel als een herhaaldelijke vermaning dat ondanks de illusies die ze had gekoesterd terwijl Brendans borst tegen de hare oprees en neerdaalde, haar leven zo klein was dat het in een enkel stuk bagage paste. Godverdomme, dacht ze, wat doe ik hier?

Donkere pluimen zweefden uit verre schoorstenen, een keten van door wind omvagen bergen, de smaak van post-Sovjetlucht als een vies vod in haar mond. Toen ze bij het busstation kwamen, wachtte ze tot haar koffer op wieltjes veilig op de grond stond, voordat ze de chauffeur betaalde. De Samsonite, een laatste cadeau van Brendan, had net zo goed een door neon verlicht reclamebord kunnen zijn waarop haar buitenlanderschap werd meegedeeld terwijl ze hem langs de hutkoffers uit het keizerlijke tijdperk van de overige passagiers rolde. De genationaliseerde busdienst reed niet langer naar Tsjetsjenië, maar na een uur wachten in een rij van drie personen verwees een ambtenaar haar naar een kiosk waar lesbische porno, Oekraïense sigaretten, cassettes van Air Supply werden verkocht en kaartjes voor een privébus die eenmaal per week van Noord-Ossetië naar Tsjetsjenië reed. De eerstvolgende

vertrok pas de volgende ochtend. Alhoewel ze moe was van de reis, wist ze dat ze niet zou slapen. Ze bracht de nacht door op een houten bank met één schoenveter vastgebonden aan het handvat van haar koffer om te voorkomen dat de zwerfkinderen ermee vandoor rolden.

‘Ik rij jullie allemaal recht je graf in’, zei de buschauffeur, toen hij om kwart over zes ’s ochtends het middenpad afliep om de kaartjes in te nemen. Hij leunde achterover alsof hij een onzichtbaar borrelglaasje op zijn ronde buik balanceerde. ‘Als ik de kans krijg, verkoop ik jullie allemaal aan de eerste bandiet, kidnapper of slavendrijver die we tegenkomen. Zeg niet dat jullie niet gewaarschuwd zijn. Ik zou déze bus niet naar dát land hoeven te rijden als jullie niet déze kaartjes hadden gekocht en daarom rij ik door elke kuil en over elke hobbel om de rit voor jullie net zo ellendig te maken als hij voor mij wordt. En nee, we houden geen sanitaire stops en ja, ik weet dat een kuil erg pijnlijk is voor een volle blaas.’

Ze doezelde een uur met haar hoofd tegen het raam. Elke hobbel in de weg werd via de ruit opgenomen en vastgelegd door de zijkant van haar hoofd. Het schurende gepiep van remmen, gevolgd door de via een megafoon geschalde instructies van een Russische grenswacht, bracht haar abrupt weer bij bewustzijn. De soldaten waren volstreckte melkmuilen. Ze geboden de passagiers uit te stappen en gelastten eenieder zijn of haar bagage op een veldje twintig meter van de bus te openen terwijl zij, de wachtende soldaten, hurkten met hun armen om hun benen gevouwen en hun ogen stijf dicht alsof ze op het punt stonden in een meer te duiken. De arme chauffeur wiegde heen en weer. Toen hij als kleine jongen aan de oever van de Argoen woonde, droomde hij al van zijn eigen rondvaartboot. Zes jaar en negen maanden eerder, vlak voor de val van de Berlijnse Muur, had de chauffeur zijn spaargeld geïnvesteerd in een — nooit gebouwde — rondvaartboot en een — nooit nagekomen — contract om leden van de Partij over de Argoen te varen. Nu zat hij op de grond, met zijn rug tegen een wiel, maar het land was een aanzwellende en onzekere oceaan en hij zou zich vele jaren zeeziek voelen.

De checkpoint had Sonja weer opgepept en toen ze vanuit het door Rusland gecontroleerde Noord-Ossetië Tsjetsjenië inreden,

staarde ze door de ruit waartegen ze had geslapen. Op de weg vol kraters kwam de chauffeur zijn belofte na. Ze passeerden verlaten velden. Een vervallen boerderij. Een ploeg was aan het einde van een voor blijven staan, vier maanden na het zaaiseizoen. Een brandende olieput. Aan de horizon droegen de bergen keppeltjes van sneeuw. Het duurde tien uur om de tweehonderd kilometer naar Voltsjansk af te leggen. Checkpoints vormden regelmatigere stippen langs de snelweg dan de dichtgetimmerde tankstations. Bij elke checkpoint droeg ze haar koffer twintig meter van de weg vandaan, waar ze hem opende terwijl de soldaten bij voorbaat hun oren dichthielden.

Ze praatte met de oudere vrouw naast haar, waarbij ze elk woord in haar mond rolde voordat ze het als een olijvenpit uitspuugde, en de vrouw vormde een verrukkelijk gehoor, stil en oplettend terwijl Sonja de klink lichtte naar wat haar leven twee dagen tevoren was geweest. Ze somde Brendans tekortkomingen op — zijn ongeknippte nijnagels, zijn gewoonte om Rodgers en Hammerstein te zingen als hij stond te plassen, zijn onwil om haar grammaticale fouten te corrigeren — maar terwijl ze de oude vrouw ervan probeerde te overtuigen dat Brendan een slechte echtgenoot zou zijn geweest, miste ze toch de manier waarop hij met zijn verharde nijnagel zijn initialen in het kussentje van haar duim schreef, de manier waarop het spoelwater van de wc *the biiiiiiiiiii are aliiiiiiiiiiive with the sound of muuuuusiiiiic* begeleidde, de opzettelijke grammaticale fouten die hij maakte om te zien of zij ze opmerkte, terwijl zij met een moker de regels van het Engels aan mootjes hakten en de stukken aan elkaar lijmden tot een taal die alleen zij begrepen. Het was heerlijk zich over te geven aan een meelevend oor. Een uur verstreek voordat de oude vrouw een blocnote uit haar tas pakte, er iets op krabbelde en dat aan Sonja gaf. *Ik dacht dat je het wel doorbad*, had de oude vrouw geschreven. *Ik ben doof.*

Het vier verdiepingen hoge busstation van Voltsjansk was nu een één verdieping hoge puinhoop. Toen ze uitstapten hield de buschauffeur zijn pet op voor fooien. ‘Jullie zullen allemaal omkomen in deze hel’, verkondigde hij opgewekt. ‘Geven jullie je roebels liever aan die goddeloze moordenaars van jullie of aan mij, een

eerlijke, vrome buschauffeur die elke week de dood trotseert om zijn gezin te onderhouden?’

Tegen beter weten in liet Sonja een biljet van twintig roebel in de pet vallen en stapte uit de bus voordat hij haar kon vervloeken. Bij het volgende blok haalde ze de oude vrouw in die een citroenkleurige Lada had aangehouden. De oude vrouw was op een citroenplantage opgegroeid en had de eerste zeventien jaar van haar leven niet één maaltijd genuttigd waar geen citroen in was verwerkt. Ze had zich gevoed met citroenkomkommersalade, bonen met citroenvinaigrette, kip met citroenglazuur, met citroen gevulde forel, lamskebab met citroen, rijst met citroendille, geroosterde kippendijen met citroen, citroencrème, citroenpudding, citroen-abrikooscake, citroenmarmeladekoekjes en ga zo maar door. En nog duurde het vier jaar en een maand tot haar zesenzeventigste verjaardag en het wonder van haar eerste limoen.

De oude vrouw gebaarde dat zij de taxi moest nemen en toen Sonja weigerde, trok ze haar blocnote tevoorschijn en onder het *Ik ben doof* schreef ze *Het is zo spertijd en jij bent jonger en knapper dan ik.*

Drie blokken voor de flat blokkeerde wat eens een bestelwagen was geweest de weg. Sonja stapte uit en de citroenkleurige Lada stooft weg voordat ze het portier kon sluiten. Het flatgebouw links had geen buitenmuur meer en ze keek naar de kamers als een muis die in een poppenhuis gluurt. Ze sloeg de weg in waar op regelmatige afstanden stukken wegdek ontbraken. Het land zou vlak moeten zijn, vijftig kilometer zonder heuvels of dalen, maar toch was ze nu bezig af te dalen in een ravijn, de aarde nat en dik terwijl ze zich langs asfalt en klei omlaag liet zakken, over kapot metselwerk klauterde dat door zes etages lucht en één etage aarde was gevallen, met haar voeten houvast zocht op rioolpijpen, en vloekte op en schopte tegen de Samsonite toen ze dacht aan het boekje met de gebruiksaanwijzing waarin duidelijk stond aangegeven dat de koffer alleen geschikt was voor geplaveide oppervlakten en ze stond op de bodem van de krater toen dat ineens tot haar doordrong: *ik sta verdomme op de bodem van een krater!* — en ze kromp ineen bij de schok die onmiddellijk werd gevolgd door de uppercut van een vraag: *Maar wat doe ik in godsnaam op de bodem van een krater?* — waarop het antwoord even onwerkelijk was als het

woord op haar lippen, de drie lettergrepen die de reden voor haar terugkeer benoemden — *Natasha* — haar trotse, mooie zuster die zich zo onbegrijpelijk goed op haar gemak voelde in gezelschap, die ze voor het laatst had gesproken aan de telefoon op de dag dat de eerste oorlog uitbrak, een jaar, negen maanden en drie dagen eerder, die ze voor het laatst had gezien op de dag dat ze naar Londen vertrok, vier jaar, acht maanden en zeven dagen eerder, op wie ze voor het laatst vijf jaar en twee maanden eerder jaloers was geweest, op de dag voorafgaande aan die waarop ze het bericht van haar beurs in Londen had ontvangen, en van wie ze voor het laatst had gehouden op een onbepaald moment in het verleden voordat ze de mensen waren geworden die ze zouden worden. Ze zou niet voor haar zuster uit bed komen, maar ze was wel in een krater afgedaald. Een kamer zou ze niet oversteken, maar ze was wel een continent overgestoken.

Haar flatgebouw stond voorbij de bakkerij waar ze als kind koekjes kreeg in ruil voor het aanvegen van meel van de vloer dat weer verpakt werd in bruine papieren zakken. De ramen van het gebouw waren eruit geblazen en door een rij kogelgaten in de deurlijst lekte licht, maar het gebouw stond nog overeind. De voordeur lag voor de drempel als een welkomstmat. Ze klom naar de derde verdieping. Haar ademhalingen vulden haar borst niet.

Haar flat was gesloten; ze klopte op de deur en wachtte, maar dribbelende voetstappen noch krakende vloerplanken antwoordden haar. Nadat een vierde roffel van tikken een vierde stilte ten gevolge had, pakte ze de reservesleutel uit haar toilettas en opende de deur. Ze riep niet; de gedachte aan haar eigen ongehoorde stem maakte ongelooflijk treurig. Aan de andere kant van de kamer hielden lege raamkozijnen vierkante stukken schemer vast. Op de eettafel stond een met kaarsvet in een borrelglas vastgezette, half opgebrande kaars. Ze had in de afgelopen twee dagen vijf uur geslapen en steken van uitputting flitsten door haar heen en prikten haar huid. Ze stak de kaars aan en het zwakke schijnsel fladderde over de eiwitte wanden. Er waren geen kwitanties of enveloppen of brieven, niets dat licht genoeg was om door de wind meegevoerd te worden door de lege raamvlakken, niets waarop een afscheid kon zijn geschreven. Het meubilair stond zoals ze het zich

herinnerde; de bank tegen de rechter muur van de woonkamer met nog steeds de vlek waar Natasha een hele schaal borsjtsj had laten vallen; het zwart-wit Ekran-televisietoestel stond op een melkstoeltje; drie lucifermapjes hielden de houten keukentafel horizontaal. Dit was haar huis geweest. Dit was haar leven geweest. Dat was haar bank geweest. Ze liep ernaar terug, begroef haar gezicht in de kussens en huilde in bekleding die na al die jaren nog steeds naar bieten rook.

De volgende ochtend ging ze naar de deuren van de aangrenzende appartementen. Ze was de namen van haar burens vergeten en afgaande op het onbeantwoorde kloppen waren ze hun flats net als haar geheugen ontvlucht. Op de vierde dag klonken er uit de gang voetstappen. Sonja trof een gebochelde vrouw in een groene regenjas, hoewel de zon scheen. De vrouw droeg een tential in elkaar geschoven en met de hengsels verknoopte plastic boodschap-pentasjes.

‘Wie bent u?’ vroeg de vrouw; het wantrouwen vlakke de vraag af tot een beschuldiging. Laina was al de middelbare leeftijd gepasseerd toen Sonja haar beurs kreeg voor Londen. Ze had op de cosmetica-afdeling gewerkt in het Grote Warenhuis en had een fantastische huid, een huid waar een dertigjarige jaloers op zou zijn, een huid die haar meerdere terecht aanpreef als de meest efficiënte reclame van de cosmetica-afdeling, een huid die was behandeld met elke vochtinbrengende crème en elk smeersel dat in de glazen vitrine stond, een huid die Sonja en haar moeder en zelfs haar zuster hadden bewonderd en die nu leek op de schil van een perzik die vele dagen in de zon had gelegen.

‘Ik ben Sonja.’ Laina onderzocht haar met haar vingertoppen, hield haar polsen vast, boog haar oren. ‘Sonja Andreyevna’, zei Laina ten slotte overtuigd door Sonja’s lichaamsvorm. ‘Jij woonde hier.’

‘Ik hoorde u in de gang’, zei Sonja enkele minuten later, toen ze thee dronken in Laina’s flat. ‘Ik dacht dat u iemand anders was.’

‘Je moet de deur niet opendoen als je vreemden hoort. Dat is nooit een goed idee.’

‘Deze ene keer wel.’

‘Dan is deze ene keer heel erg toevallig.’

‘Dan heb ik heel erg veel geluk gehad.’

‘Nee, je bent heel erg dom geweest.’

‘Waarom draagt u een regenjas? Er is geen wolkje te zien.’

Laina liep naar de lege raamkozijnen waardoorheen dat wat er nog van de stad resteerde te zien was, een uitzicht dat zestien blokken verder strekte dan twee jaar terug. ‘Ik vertrouw God niet. Wie weet wat hij daarboven in zijn schild voert.’ De bazaar was geleidelijk aan opnieuw bevolkt met verkopers en kraampjes van golfplaat en oudere vrouwen als Laina voor wie de oorlog geen belemmering was om flink af te dingen. Ze had net een fles motorolie geruild tegen sandalen die de zwarte afdrukken van veertig verschillende tenen droegen. De man die ze ooit had, en nu dood was, zou haar zelfs in een bordeel niet ontrouw zijn geweest. De zoon die ze ooit had, en nu vermist was, had ze gedreigd aan Sonja uit te huwelijken als hij zich niet gedroeg. Op de wijzerplaat van de klok die boven het fornuis hing, glimlachte kosmonaut Joeri Gagarin en Sonja bestudeerde hem terwijl ze haar adem inhield om de vraag die al anderhalf jaar vastzat in haar strottenhoofd los te maken. Toen de grote wijzer op de uitgestrekte hand van de kosmonaut stond, haalde ze diep adem en vroeg: ‘Weet u waar Natasha is?’ Laina beet op haar lip en schudde haar hoofd. ‘Ik weet van niemand waar hij is.’

Niemand had antwoord op de vraag. Dagen werden weken en Sonja sprak de paar overgebleven huurders aan als ze uitgingen op werk, voedsel of beter onderdak, maar ze kreeg nooit meer dan een schuddend hoofd, een schouderophalen, een verontschuldiging. Er waren geen sporen van braak en het opgemaakte bed van Natasha duidde op een weloverwogen vertrek. In de onderste lade van de ladekast vond Sonja het bordeauxrode vest dat ze Natasha voor haar achttiende verjaardag had gegeven, het vest waar Natasha zo’n hekel aan had gehad. Een baboesjkatrui had ze het genoemd, en ze had het nooit gedragen, zelfs niet eenmaal op een kille dag alleen om Sonja een plezier te doen. Typisch Natasha om dat te laten liggen. Ze pakte de trui en sloeg de mouwen over haar schouders alsof hij haar omhelsde.

Ziekenhuis no. 6 nam haar in dienst zonder sollicitatie of cv. Toen ze een lijst met referenties in Londen overhandigde, verkree-

kelde Deshi het papier, gooide het onder het bureau en zei dat dokter Prullenmand naar behoren met alle betrokkenen contact zou opnemen. Sonja's voormalige professoren waren naar het Westen gevlucht, naar het platteland, naar privépraktijken op plaatsen waar ze levens konden redden zonder hun eigen leven in gevaar te brengen. Niet gehinderd door een bureaucratische hiërarchie of een institutioneel geheugen promoveerde ze in twee maanden van coassistent tot chef de clinique. Landmijnen hielden zich niet aan het vredesakkoord van Chasavjoert en binnen een jaar had ze meer ervaring in traumachirurgie dan de professoren bij wie ze had gestudeerd. De pijn (en het verlichten ervan) van haar patiënten maakte dat ze dankbaar gestemd dit werk deed. Ze hoorde haar naam roepen als was zij de vermiste zuster, door hun onsamenhangende geprevel teruggeroepen naar deze plek waar ze ledematen amputeerde en bloedingen stelpste, waar haar ervaring zo nodig was en zo ontoereikend dat ze in de ogen van haar patiënten de laatste levensprofeet was die over hun ziekenhuisbed hing en tot wie ze hun smeekbeden, dankbetuigingen en gebeden richtten.

Overdag was er geen tijd te verliezen, geen moment rust om iets anders te bekijken dan casestudy's en anatomiedictaten. 's Avonds liep ze versuft naar huis. Als ze eraan dacht, poetste ze haar tanden met zuiveringszout en zei ze de gebeden op die haar moeder haar had geleerd. Haar tong struikelde over de moeilijke en verouderde woorden, en ook al luisterde niemand, ze vond een zekere vrede in die oude gebedsformuleringen. Daarna sloeg ze een kruis, ging languit op de bank liggen en spoot een koel straaltje handlotion uit de fles die ze uit Londen had meegebracht. Er spoot stevast te veel uit en haar handen glibberden en glansden in het kaarslicht terwijl ze om een paar handen vroeg waarmee ze het teveel kon delen.

De weken stapelden zich op tot maanden die omgeslagen werden aan de Rode Kruis-kalender achter de balie van de wachtkamer. De kalender was van 1993 en zou tot 2006 hergebruikt worden en in die dertien jaar viel haar verjaardag altijd op een maandag. Ze markeerde de dagen met een rode pen, maar de tijd ging niet vooruit. In plaats daarvan ging dag over in nacht, hospitaal over in flat, geschreeuw over in stilte, claustrofobie over in

eenzaamheid en vice versa, als een munt die om en om kantelde. Geluk kwam in momenten van onvoorspelbare verrukking. De blinde man die accordeon voor haar speelde, toen ze de gebroken poot van zijn geleidehond spalkte. De jongen die zijn dromen vertelde terwijl hij herstelde van een hersenvliesontsteking.

En toen werd op een avond, terwijl ze zich klaarmaakte om te gaan slapen, op de deur geklopt. Ze overwoog en negeerde Laina's advies terwijl de deurknop uit haar glibberige greep glipte. Ze deed de deur open en wilde het uitschreeuwen. Daar stond Natasha, recht voor haar, zo dichtbij dat ze haar kon aanraken. Ze schreeuwde inderdaad en ze omhelsde Natasha en later, op de bank, nam ze Natasha's handen in de hare en wreef ze tot de hare droog waren.

3

1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004

Hoewel zijn eerste dag weinig indrukwekkend was geweest, verliet Achmed Ziekenhuis no. 6 met zijn hoofd in de wolken en een veerkrachtige tred. Inderdaad, Sonja was een koude, dominante vrouw, die met haar blik bloemen kon verdorren en miskramen opwekken en Deshi was duidelijk getikt, en al getuigden geen van beiden van enig medeleven en was hen als collega's te hebben het enige lot dat erger was dan aan hun zorg toevertrouwd te zijn, het was toch een goede dag geweest. Havaa was veilig. Zijn medische opleiding werd benut en voor het eerst in maanden was Oela niet zijn enige patiënt.

Hij was de eerste persoon uit Eldár die medicijnen ging studeren, een opleiding die zo onbereikbaar en buitengewoon was, dat zijn toelating als een prestatie van het hele dorp werd gevierd. Er waren ter ere van hem feesten gegeven, inzamelingen gehouden om zijn studieboeken te bekostigen. In 1986 werd Achmed de grootste held in de geschiedenis van het dorp sinds een barbier uit Eldár 141 jaar eerder de baard had bijgeknipt van de grote imam Sjamil. Het gerucht ging dat hij naar Voltsjansk zou gaan, of zelfs — hier begon men te fluisteren — Grozny. Overal verder was te ver om van te dromen. Besepte hij de verwachtingen die het dorp van hem had? Niet echt. Hij had Sonja weliswaar verteld dat hij bij de top tien van zijn klas was afgestudeerd, maar in feite zat hij bij de laatste tien, het vierde percentiel om precies te zijn en dat hij geen baan kon vinden weet hij aan de vooringenomenheid van de Sovjet Medische Dienst in plaats van aan het feit dat hij een heel jaar pathologie had gemist om colleges aan de kunstacademie te lopen. Uiteindelijk hadden de dorpsgenoten hem een verlaten

huis aan de rand van het dorp aangeboden waarin, werd gezegd, de geest van een pedofiel rondwaarde. Hij richtte het in als kliniek. De dorpelingen overwonnen weliswaar hun angst voor het pedofiele spook — al waren er heel veel die hun kinderen er niet binnen lieten gaan — en weliswaar was hun leven onmiskenbaar verbeterd door de aanwezigheid van een kliniek, toch had Achmed altijd het gevoel dat hij hen had teleurgesteld, of op zijn minst zichzelf, door terug te keren in het dorp waar men juist had gevierd dat hij zich ervan had weten los te maken. Maar na drieëntwintig sollicitatiebrieven naar verschillende functies in ziekenhuizen zonder een enkele uitnodiging voor een gesprek, was hij vandaag, eindelijk, dokter in Ziekenhuis no. 6. En niet zomaar een dokter, maar de op een na belangrijkste. Als je het zo bezag, was het een hogere eer dan hij zich ooit had kunnen indenken. Hij legde de weg af met meer vertrouwen dan hij die ochtend had en stelde zich voor wat die zelfvoldane sollicitatiecommissies nu te zeggen zouden hebben. Waarschijnlijk niets. Ze waren waarschijnlijk allemaal dood. Zo bezien was de oorlog een gelijkmaker, de eerste ware Tsjetsjeense meritocratie. Hij was geen competente dokter, maar wel een fatsoenlijk mens die, dacht hij, zijn professionele beperkingen goedmaakte door zijn medeleven met de patiënt, zijn begrip voor diens lijden. Toen hij het veld passeerde waar het bevroren wolvenkarkas in het maanlicht lag, dacht hij aan Marx. Misschien had de geschiedenis hier haar laatste mijlpaal bereikt. Een beschaving zonder klassen, eigendom, status of wet. Misschien was dit het einde.

De laatste vijftig meter door het dorp waren de gevaarlijkste van de elf kilometer lange tocht. Als zijn voetstappen werden gehoord, konden ze net zo dodelijk zijn als landmijnen. Hij ging langzamer lopen toen hij bij het enige huis zonder verduisteringsgordijnen kwam. Het licht van de door generatoren gevoede lampen scheen door de ramen. Ramzan, die binnen in een mals lapje vlees zat te prikken, zag er niet uit als een informant of collaborateur, zag er niet dreigender uit dan een man die te kampen had met een enorme aanval van indigestie. Voor het volgende raam zat Hassan, Ramzans vader, aan zijn bureau te lezen. Hassan had in de twee jaar sinds Ramzan informant was geworden geen woord tegen zijn

zoon gesproken, en al nam Achmed de oude man de misdaden van zijn zoon niet kwalijk, de elektrische lampen baadden beiden in hetzelfde licht.

De lichtglod van hun huis verflauwde tot een zwak schijnsel toen hij bij zijn eigen huis aankwam. De deurlijst was nog intact. De deur was er nog. Hij was zenuwachtig toen hij hem opendeed en verwachtte hard bij zijn schouders te worden gegrepen, een geweercolf tegen zijn voorhoofd te voelen. Niets van dat alles. Hij stak een petroleumlamp aan en liep naar de slaapkamer. Oela lag in bed. Ze liet zich op haar zij rollen, in het gele schijnsel.

‘Waar was je?’ vroeg ze. Los van intonatie klonken de drie woorden nog steeds beschuldigend en hij hoopte dat zijn stilte haar vraag tot zwijgen zou brengen, zoals zo vaak. ‘Waar was je?’ vroeg ze weer. Haar hoofd liet nauwelijks een indruk achter in het kussen.

‘Ik ben bij Dokka geweest’, zei hij. ‘Ik heb hem geholpen met het scheren van de schapen.’

Ze glimlachte breed genoeg om de bovenkant van haar tanden te laten zien. Twaalf jaar eerder werden deze snijtanden bemind door de tandarts uit de stad, een jongeman die de open monden van jonge vrouwen plombeerde met zijn meest wellustige gedachten; maar de tandarts stierf als maagd toen een verdwaalde mortiergranaat op zijn praktijk belandde en hem in een exploderende grijze wolk naar het Paradijs voerde. ‘Wat is Dokka toch ongeduldig’, mompelde ze. ‘Als hij nog een maand had gewacht, had de kudde meer wol gegeven.’

‘Ja’, stemde hij in. ‘Dokka is altijd ongeduldig.’ Hij ging op het bed zitten en zette de lantaarn naast de po en de kom met bouillon. Beide waren halfvol. Een ellips van natte voetafdrukken volgde hem naar het bed. Hij maakte de veters van zijn besneeuwde laarzen los, masseerde de ballen van zijn voet en ging naast Oela liggen. Ooit had ze op haar andere zij moeten rollen om plaats voor hem te maken, maar nu nam ze minder ruimte in.

‘Hoe gaat het met zijn gezin?’

‘Goed’, zei hij. Hij draaide zich op zijn zij en schoof zijn linkerhand onder haar nachthemd om zijn vingers te warmen aan haar buik.

‘Ze moeten gauw eens bij ons komen eten’, zei Oela.

‘Dan brengen ze mais en komkommers mee’, fluisterde hij tegen de dunne doorschijnende haren die achter Oela’s oorlel omhoogstonden. ‘In de *mangal* smeulen de kolen; en we gaan sjasliek roosteren die we ’s middags eten terwijl de zon schijnt. Het lamsvlees ligt al in Dokka’s witte plastic emmer te marinieren met tomaten, uien, schijfjes citroen en *oeksoes*. We nodigen ook Dokka’s ouders uit en die komen dan ook en misschien neemt Dokka zijn schaakbord mee, niet dat met de mooie houten stukken, maar dat van plastic dat Havaa hem voor zijn verjaardag heeft gegeven, het bord waar hij, zei hij, zo van hield hoewel iedereen dacht dat een schaker van zijn formaat nooit op een plastic bord zou spelen. Maar hij wel. Weet je dat nog? Daar leerde hij Havaa op schaken en op haar zesde verjaardag liet hij haar winnen. We nodigen ze een keertje uit om te komen eten.’

‘Ik heb honger’, zei ze. ‘Ik heb geen zin zo lang te wachten.’

Hij drukte zijn lippen op het voorhoofd van zijn vrouw en liet ze daar tot de kus een gesprek werd tussen hun gedeelde huid. Hoe kon de ziekte van zijn vrouw hem zowel afstoten als aan haar binden? Zijn liefde, medelijden en afkeer deden elk hun recht op haar gelden, eisten haar voor zich op en stootten haar af en zelfs nu, terwijl hij een vierkantje ter grootte van een postzegel bezegelde, was hij bang dat, wanneer hij los zou laten, zijn afkeer de afdruk van zijn lippen ongedaan zou maken.

‘Ik heb honger’, zei ze nogmaals. Met tegenzin liet hij los. Hij liet de lamp naast het bed staan en liep door het donker naar de keuken. Na tien jaar zonder elektriciteit kenden zijn voetzolen de weg. Acht stappen naar de woonkamer, een kwartslag, zes naar de drempel van de keuken, twee naar het fornuis. Hij legde brandhout op de as van de vorige avond, goot een straal petroleum op het blanke hout en streek een lucifer af. Hij bereidde een pan rijst en een kopje poedermelk terwijl de vuurgloed om zijn benen danste. Terwijl hij wachtte tot de rijst kookte, trok hij een kruk naar het ijzeren fornuis en boog naar het licht. Hij wilde iets troostends tegen Dokka zeggen en als zijn woorden in de oven brandden, hoopte hij dat het gevoel door de schoorsteenpijp omhoog zou gaan en door wind of vleugel naar Dokka’s oren gedragen zou

worden, maar al zou Dokka hem kunnen horen, hij wist niet wat hij moest zeggen, en dus zei hij niets.

Toen de rijst gaar was, schepte hij die in een aardewerken kom en liet de lepel schuin tegen de rand staan terwijl hij blindelings de kom en het kopje poedermelk twee stappen, zes stappen en een kwartslag droeg. Voelde een kind in de baarmoeder zich zo? Hij had tientallen baby's ter wereld geholpen, maar hij had geen idee van die eerste paar momenten. Een scheur in de sluier en plotseeling kleuren, vormen, kilte, een wereld vol hallucinaties.

De lamp wierp een cirkel op de grond en hij betrad hem weifelend om bij haar te komen. Hij ging naast Oela zitten en bracht kleine lepels rijst naar haar mond. Hier telden Sonja's vakkundigheid en Deshi's ervaring niet; geen van beiden kon voor Oela zorgen als hij. 'Is er vandaag nog iemand voor me gekomen?' vroeg hij. Ze schudde haar hoofd. 'Weet je het zeker? Is er niet op de deur geklopt? Helemaal niets?'

'Ik geloof het niet. Ik sliep.'

'Maar je zou het toch wel weten als Ramzan aan de deur was geweest?'

'O ja. Ramzan. Dat is zo'n aardige man. Hij vraagt altijd mijn mening', zei ze, en ze nam een slokje uit het blauwe kopje. 'Ik geloof dat de melk zuur is.'

Hij waste de borden, kleepte zich uit en liet zich onder de lakens glijden. Haar vingers zochten door de dekens naar de zijne.

'Het gaat slechter, hè?'

'Nee', zei hij. 'Niets gaat slechter.'

'Ik heb niet lang meer, hè?'

Dit waren de minst draaglijke momenten, wanneer haar willekeurige vragen uitkwamen op een helder punt en hij niet meer wist wat haar was ontgaan. Geloofde ze echt dat hij de dag had doorgebracht met het scheren van schapen die al lang geleden waren verkocht, geslacht en opgegeten? Was ze al vergeten dat Havaa naast haar had geslapen, het tengere lichaam van het meisje als een vonkje warmte in de donkere kamer, of was het meisje de droommaterie zelf en opgelost in het ochtendlicht? Nog zo'n verwarrende gedachte: stel dat ze bewust meedeed aan dit bedrog om hem een plezier te doen?

‘Niemand van ons heeft nog lang’, zei hij en hij kneep in haar hand.

Toen haar ademhaling ontspande in slaap, trok hij zijn vingers uit haar verslapte greep en dacht na over de volgende dag. Hoe zou het zijn weer een patiënt te behandelen? Zou hij het kunnen? Zes maanden waren voorbijgegaan sinds hij voor het laatst patiënten in de kliniek had behandeld, maar hij herinnerde zich hun aarzelendheid als hij hen naar de onderzoekkamer bracht, als ze zich realiseerden dat hun lichaam hen een eerste maal had verraden door ziekte en een tweede maal door hen te dwingen te vertrouwen op een incompetente dokter. Soms vroeg hij zich af of zijn patiënten leden onder zijn zelfverachting, alsof hij hen diep in zijn hart wilde laten boeten voor zijn falen. En nu had hij Sonja tegenover zich, een chirurg wier faam zelfs tot Eldár was doorgedrongen. Ze had hem gevraagd wat hij zou doen met een niet-responsieve patiënt en hij, in een moment van onnadenkendheid, had aangenomen dat daarmee *zwijgend* of *niet bereid tot praten* werd bedoeld en gedacht aan de doofstomme bakker die alleen via briefjes communiceerde, hetgeen de vorige winter problematisch was gebleken toen de bakker aan een aanval van impotentie leed en hij zich te veel schaamde om dat op te schrijven, zelfs voor Achmed; Achmed had het probleem — vernuftig, vond hij zelf — opgelost door de bakker een vragenlijst voor te leggen met een honderdtal mogelijke symptomen, waarvan de doofstomme bakker er slechts een aankruiste en zo had hij de doofstomme bakker zijn testikels, huwelijk en trots gered. Maar dat wist Sonja niet; hij was te zenuwachtig en verlegen geweest om het uit te leggen. Ze had hem boos aangekeken, wetend dat een bedrieger als hij nooit tot de top tien kon behoren. Ze had niet gevraagd hoe hij haar naam kende, waarom hij uitgerekend naar haar was gekomen. Hij was niet van plan geweest de waarheid voor haar te verzwijgen, maar toen ze het niet vroeg, had hij geen aanleiding gezien om haar over de met tandgaren gehechte borst te vertellen.

Sonja had haar slaapkamer ingericht in de spreekkamer van de voormalige geriater, een man die ze nooit had gekend, maar wiens smaak zo’n welomlijnd beeld opriep — *browline* bril, een hoofdzaaklijk tweed garderobe, fijne gelaatstrekken, welverzorgde han-

den — dat ze zijn lichaam tussen de doden zou kunnen identificeren. De geriatrische afdeling was in de eerste oorlog gesloten vanwege een tekort aan middelen en de algemeen heersende opvatting dat het in leven houden van de oudere mens een aangelegenheid was voor vredestijd. De arts, een vrijgezel die een behoorlijk deel van zijn maandsalaris aan inrichting uitgaf, had de meest extravagant ingerichte spreekkamer van het ziekenhuis, en natuurlijk had Sonja zich dat al snel toegeëigend. Op de vloer lag een vermiljoen Tadzjiekst tapijt. Aan een kant van het bureau stond een antieke, rijk met Perzische motieven gedecoreerde vaas, en daaronder had ze een foto gevonden van een merkwaardig glimlachende vrouw met op de achtergrond de Zwarte Zee, ongedateerd en onbekend, een geest uit het leven van de directeur die hem had overleefd. De directeur had hier zijn leven lang van een vrouw gehouden die hij niet meer had gezien na zijn eenentwintigste, toen haar vader haar, uit angst voor een rampzalig schandaal, had uitgehuwelijkt aan een Oekraïner; de vrouw was zijn halfzuster en de liefde die hij voor haar voelde, bracht hem zo in verwarring dat hij die alleen kon uiten als liefde voor verwarde en gedesoriënteerde bejaarden. Het bureau was tegen de muur geschoven en erop lag nog steeds een laatste loonlijst op de handtekening van de dokter te wachten. Driemaal twee op elkaar gestapelde matrassen naast elkaar vormden Sonja's bed waarop ze, nadat Achmed was vertrokken, het meisje aantrof, dat zich had behangen met slappe latex handschoenen.

‘Wat heb je nou gedaan?’ vroeg ze. Het was een opmerkelijke vertoning. Het meisje had crèmekleurige latex handschoenen aan haar trui en haar broek geniet, had ze over haar voeten getrokken en zelfs droeg ze er een op haar hoofd als een vijfvingerige hanenkam. ‘Ik vraag je nogmaals, wat heb je gedaan?’

‘Ziet u?’ zei het meisje en ze stond op. Zien? Wat moest ze zien? Ze geloofde geen andere reden nodig te hebben om geen kinderen te willen, maar hier was er toch een: ze spraken in raadselen. ‘Ik zie een verschrikkelijke verspilling van medische spullen en ik zou heel graag willen dat ik dat niet zag.’

‘Ziet u wat ik ben?’ vroeg het meisje.

‘Een lastpost?’

‘Nee, een zeeanemoon.’

Het meisje draaide rondjes. Kennelijk hoopte ze dat de handschoenen zouden opbollen en als tentakels uitsteken, maar deze handschoenen gingen al nauwelijks open als Sonja haar vingers erin duwde, en ze flabberden alleen maar slap tegen borst, rug en benen van het meisje. De hele vertoning was zo treurig dat Sonja niet eens de boosheid kon opbrengen die deze spilzucht verdiende.

‘Zeeanemonen praten niet. En trek nu andere kleren aan.’ Sonja knikte naar de blauwe koffer, die nog steeds naast het matras stond waar ze hem zes uur eerder had achtergelaten.

‘Nee, dat is mijn voor-het-geval-dat-koffer.’

‘Voor het geval van wat?’

‘Voor het geval zich een noodsituatie voordoet. Dan heb ik de dingen die belangrijk voor mij zijn bij me.’

‘Er heeft zich al een noodsituatie voorgedaan’, zei Sonja. Ze zuchtte. Het kind had evenveel hersens als een brok oude kaas. ‘Daarom ben je hier.’

‘Er komt er misschien nog een.’

‘We spreken het volgende af’, zei Sonja, in haar ogen wrijvend. ‘Of je trekt dit belachelijke gedoe uit of je slaapt op het parkeerterrein.’

Het meisje dat de vorige nacht had gezien hoe haar vader werd meegenomen, was voor veel dingen bang, maar daar hoorde deze chagrijnige, doodvermoeide dokter niet bij. Ze keek naar de slap-hangende latex handschoenen; haar vader zou haar opvoering prachtig hebben gevonden, hij zou haar in zijn armen hebben genomen en haar zijn zeeanemoon hebben genoemd. Zijn goedkeurende blik verleende de saaiste dag een magische fonkeling, verschafte haar het zelfvertrouwen en de zekerheid die haar anders misschien ontbraken en zonder dat, zonder hem, voelde ze zich klein en hulpeloos en het idee op een parkeerterrein te slapen leek plotseling erg reëel. ‘Ik ga andere kleren aantrekken’, zei ze tegen Sonja met verslagen hangende schouders. ‘Als ik maar niet alles hoeft uit te pakken.’

‘Ik eis zelfs dat je dat niet doet’, zei Sonja; ze draaide zich om terwijl het meisje zich uitkleedde. ‘Het liefst zou ik willen dat jij en je koffer morgenochtend in de zee verdwenen. Wat zit er voor belangrijks in dat je hem niet kunt uitpakken?’